

צמאה נפשי לאלוקים

שיעורים במשאל התפילה

א. מדרש ש"ה ציבור

לע"נ הורי ר' אליהו בן בת שבע ז"ל
לאה ארין בנת סאוס ז"ל

מה נענה ומה נאמר על החלול שנראה בעת תפילת החזרה במקומות רבים. ישנם כאלה שמדברים בזמן החזרה, וישנם גם חלמדי חכמים מנהגים מדובר שאינם נוהגים מלקרוא או לעיין בספרים, כאילו אין החזרה נוגעת להם. הרי החזרה היא בנחה מתפילת היחיד, כפי שנראה מכך שיש בה אמירת קדושה וברכת כהנים. ומדוע חשובה לנו תפילת היחיד וצדקתו ואילו מעלת הציבור ירודה אצלנו?

כל העונה אמן, מנלה במילה אחת עד כמה כל ברכתו של שליח הציבור היא אמת ואמונה, והענייה היא הנופחת בגוף המילים של החזן את נשמת הציבור. בזאת יובנו דברי חז"ל: "גדול העונה אמן יותר מן המברך". כי "אמן" בו אמונה, בו קבלת ערות, בו שבועה, בו הסכמה. "אמן" הוא אמונה שלמה אמיתית אשר אין לה חקר לגורלה. כל כך חשובה מעלת עניית "אמן", עד שאמר חז"ל שילד העונה אמן ראוי הוא לבוא לעולם הבא, על פי הפסוק בישיעה: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים". "אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמן". מן הרב צבי יהודה קוק זצ"ל ביאר שאין זו סתם דרשנות בעלמא. אלא שמירת האמונים, הנאמנות. של עם ישראל אל אלוהיו, מתגלית דרך הזכרת של בניו, כאשר אנו שומעים שבה או תפילה אנו עונים מיד "אמן". כך שומר אמונים, הוא הנאמן באמונתו ואינו מועל באמון. הוא המחכה רגע רגע מתי יזכה לשמוע שבה אל האלוהים, וימחר להביע את הודהותו ב"אמן".

כל כך חשובה אמירת ה"אמן", שהיא משמשת אצל הנביא כהדרה מיהו השיך לעם ישראל, כנאמר בפסוק: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק שומר אמונים". עם רק שומר האמונים, מנהר בתפילת הציבור, הוא הוזכה להם. רק בכוח הציבור לפתוח את אותם שערי שמים, ורק הרוצה בכל לבו להשתתף אל הציבור בכיסופו לאלוהים ואינו מאבד אמן אחד הוא שומר האמונים. הוא הפתוח בקולו את מנוול השערים, לו ולאחרים.

ב. קדושה

כמרכין יש להבין שאין שלישיית האבות דבר שבמקרה, אלא כך צריך להיות, כפי שאנו מוכיחים: "משלישים לך קדושה". הקדושה האלוהית מתגלה בשלישית משולשת. כמו שהגויים נגבו מאיתנו את שם שמים, כך נגבו את השלישייה שלנו והפכו אותה לעבודה-זרה, סלפו וחללו את הקדוש. אבל עצם השלישייה מקורה ביעושה: "קדוש קדוש קדוש ד' צבאות מלא כל הארץ כבודו". ובתרגום מפורט ומפורשת שלישייה זו: "קדוש בשמיה מרומא עילאה בית השכינה, קדוש על ארעא ועבר ברוחיה, קדוש לעלם לעלמי עמימא". קדוש-כ"ל "קדוש בשמיה מרומא עילאה בית שכינתיה"; מקור הקדושה בגבוהי מרומים, אשר ממנה נמשכת אמתת המציאות.

קדושה — תוקף מציאות
יש להבין שקדושה אינה חולשה או מסכנות, כפי שמחבר בהפטרות של יום הכיפורים "הלך כאבנן וראש" הקדושה היא אמתת המציאות, אמתיות המציאות, מאמתת המציאות. על-פי-כך אנשים רגילים להבין, מן הסתמלות שטחיות, שהחול הוא המציאות הממשית מפני שהיא נחשף על-ידי החושים. אך לא זו האמת. אמנם החול הוא גם-כן קצת מציאות, חלק מהמציאות. מעין מציאות, אבל חז"ל מרגשים: "קדוש לעולם קיים". הכלית הקיימת והמציאות הוא גדר של הקדושה.

אולם, בהתבוננות מעטה נראה שכל הפירושים עולים בקנה אחד. קדושה היא באמת מהות נצחית-על-גבולית שרק הקב"ה יכול להיות באמת מתואר בה, כי הוא ראשון והוא אחרון ואין עוד מלבדו. אולם, הקב"ה שבחר בישראל עמו וקרא אותם בניו, ברצונו לזכותם לימדם כיצד יוכלו הם לזכות להיאחז בנצח ולהתקיים, כפי שזכר בפרשת ואתחנן: "ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולם היום".

הגורם לאדם את הכליה והביטול היא עובדת היות נשמתו קשורה ונמשכת אחרי החומר הכלה. לכן, כאשר ציונו לפרוש מן העריות, פתח לנו פתח גדול להתקרב אל הקדושה. הרמב"ן בא להוסיף ולבאר את דברי רש"י, שאין הכונה רק שיאחז האדם במצוות בצורתן הרשמית על פי ההלכה. כי "תכן והאדם ישמור את כל החוקים ואת כל ההלכות, ואף על פי כן לא ימלט מן החרפה בהיותו נמשך לתאוות, למרות כל הסיגים. דרך משל: יכול האדם להיות פרוץ עם אשתו, או לאכול מאכל כשר למחרת מן המחרת אבל גם להיות זולל וסובא ונרגז, שאין הדעת הנקייה סובלת. רק כאשר נפשו נהיה מטוהרת מן התאוות, אז יחשב שהתעלה מעל מנבלות החומר ונאחז בקיים ובנצח, ובזה הוא מתקוש.

אם, כן, מובן המילה "קדוש" הוא נשגב ומרומם, והוא משמש כתיאור למי שנבר חסדו מעל השמים ואמיתותו מעל לשחקים. אבל גם ביד האדם להתרומם כפי כוחו ולהידבק בבוראו, בהיותו נקי מתאוות ונאחז בסולם הנפש לעלות איתו למרומים. בזאת מובן מדוע מסירות נפש על מצוה נקראת קדושה ה' בהיות האדם כל כך מתעלה מעל הרגשותיו, עד שהוא מוכן לוותר על עצם חיי הגוף בשביל קיום מצוותיו יתברך, ובזאת קדוש יאמר לו.

קיומה של חזרת שליח הציבור הוא קיום תקנת חז"ל, ומי שמזלזל בה- הרי הוא מזלזל בדברי חכמים. וידוע כמה אהובים דברי חכמים על הקב"ה שהזכיר באזוהר בתורה: "לא תסור מן הדבר אשר ינידו לך ימין ושמאל". עוד נאמר במסכת עבודה זרה על הפסוק: "מי טובים דודך מייך- חביבים דברי סופרים יותר מיניו של תורה."

נראה לתת טעם נוסף. כידוע, מי שלא כוון בתפילתו חייב לחזור על התפילה שכן לא יצא ידי חובתו. אלא, כתבו המוסקים שהיום אין לנו לחזור, שבלאו הכי אין אנו מכוונים כראוי. ומכאן שגם אם נחזור, שמא לא נכוון ומה הועילנו. לפי זה יתכן שרוב הציבור לא יצאו באמת ידי חובת התפילה שהרי רבו הטרדות היום ונתמטטו הלבבות, ורוב בני האדם אין בהם כוח לכונן. בחזרת שליח הציבור, הנאמרת מילה במילה בקול רם, ובעניית האמן, יש כדי לעורר את הכוונה ולהוציאנו ידי חובתנו בשלמות.

הרב דוד אבודרהם בספרו על התפילה כתב בשם הרב אברהם שושן, ששלוש תפילות יש ביום, ובכל אחת תשע עשרה ברכות- ביחד תשישים ושבע ברכות. ויצא שלמתפלל בציבור יש שר בכל תפילה כאילו התפלל שלוש תפילות. ראשית- תפילתו בלחש, שנית- אם שומע ומקשיב ומכוון לתפילת שליח הציבור, לימדנו חז"ל ששומע כעונה ממש, והרי יש בידו עוד תשע עשרה ברכות, ושלישית- אם נחר בעניית אמן על כל ברכה, על פי מה שלמדנו חז"ל: "גדול העונה אמן יותר מן המברך". הרי עוד תשע עשרה ברכות בידו, ובסך הכל 20 תשישים ושבע ברכות.

מובא בספר "כף החיים" בשם האריי הקדוש שמעלת תפילת החזרה גדולה בהרבה מתפילת הלחש. אין היא באה רק לתיקון של אלו שאינם בקיאים, אלא גם לתיקון תפילתם של בקיאים. והעידו על האריי הקדוש, שהיה מדבלי המכוונם בתפילה, שהיה מקשיב לחזרת שליח הציבור בעיניים עצומות ובדבוקת דבה יותר מאשר בזמן התפילה בלחש.

בחזרת שליח הציבור בין ברכת "מחיה המתים" לברכת "האל הקדוש" ישנו נוסח של הקדשת ה' יתברך על ידי כל הקהל כאחד, והוא הנקרא "קדושה". הקדושה נאמרת רק כאשר ישנם עשרה יהודים בוגרים המתפללים כאחד. אם התפילה היא בבחינת עמידה בהיכלו של מלך מלכי המלכים, הרי רגע אמירת הקדושה הוא רגע הכניסה לקדוש הקדושים, והוא נשמת התפילה כולה. לדעת מוסקים רבים יש להתכוון ברגע אמירת הקדושה למצות קדושה ה' הנלמדת מפסוק "וקדשתו בתוך בני ישראל". כידוע, מצות קדושה ה' היא שיא השיאים של כל עבודת ה', וכל תרי"ג המצוות כולן תלויות בה.

קדושה משולשת
מהו הטעם לקדושה המשולשת- "קדוש קדוש קדוש"? לשם כך נתבונן בתרגומנו של יונתן בן עוזיאל. הקדוש הראשון הוא הקדושה מבחינת המרומים השמימיים העילאיים. הקדוש השני הוא כאשר אותו דבר ה', הנשגב והנורא, מתגלה בארץ בשלחות. הקדוש השלישי הוא הכח הנפלא המחבר את שמי השמים ואת תחתיות הארץ לשלמות אחת, הכוללת את כל העולמות יחדו.

מתוך הדברים מתבאר שאין מלאך אחד שאומר "קדוש" שלוש פעמים. אלא, יש מלאך אחד שאומר "קדוש" פעם אחת, וכוננו לקדושה האלוהית המתגלית בעולם הארץ, שקרא "קדוש" פעם שניה, וכוננו לקדושה המתגלית אפילו בארץ מתחת. והמלאך השלישי, שהוא העליון ביותר, הוא הדובר משמי מרומים וקורא את הקריאה השלישית.

לכן כתוב "וקרא זה אז זה" ולא וקראו כולם. כיון שכולם אינם קוראים שלוש הקדושה, אלא כל אחד קורא פעם אחת על פי חלקו ולפי מעלתו המיוחדת. ומשלימים זה את זה.

בזאת ניתן להבין כיצד אנו מקדישים את ה' באמירת הקדושה כמו המלאכים, למרות המרחק העצום שבינינו. הכונה היא, שאנו מצליחים להבין שלכל אחד יש ציון קדושה מיוחד שאין לשני, ורק בהצטרפות כולם יחד ניתן להשיג את הקדושה השלמה ביותר. זאת הסיבה שגם אנו משתתפים כולנו כאחד, שעל ידי ציון כל כחות הקדוש שבוכלנו יחד אנו מקדישים את שמו עליו ועל עולמנו. על פי הדברים מתחזר מדוע רגע זה הוא שיא של כל תפילת החזרה, תפילת הציבור. רק כאשר מכירים שכולנו בכללים כאחד, וכל קדושה ה' יכול להיות רק על ידי כולם, ובשום אופן לא בזמן שכל אחד לבד- זהו שיא הרגע הציבורי שבנו, והו הרגע הראוי לעמוד לפני ה'.

ב. מדרש ש"ה ציבור